

ZARAUZ

BERRI ZARRAK

GURE ichas baztarrean dan erririk politenetako bat, Zarauz-ko erria da.

Bera alchatzen dan ibaiondo zelai ta atsegiña, ta inguruan daukazkien ainbat edertasun eta choragarritzko choko alai ta estitsuak, denbora guzietan goitu dute Zarauz-ko erriaren izen doatsua.

Ez da gaur sortutako erria. Badira makiñabat urte esagutzen dala.

Bañan badakigu era berean, betikoa, asiera gabekoa ez dala. Noiz bait esagutu dira leku atzegiñ oyek Zarauz-ko erririk gabe.

Ala diote beren izkera sendo ta bikañian, ango jauregiospetsu bateko arri illun, gogorrak:

ZARAUZ ANTES QUE ZARAUZ

Au da: Zarauz-ko erria sortu baño len, Zarauz-tarren jauregi otsaundikoa, leku ontan arkitzen zan.

Zarauz baño len Zarauz.

Erria agertu baño antziñago, baziran Zarauz jauregiko gizon bular-tsu, sendo, pizkorrak.

Bañan,.... ¿noiz sortu zan bada Zarauz-ko erri atsegiña?

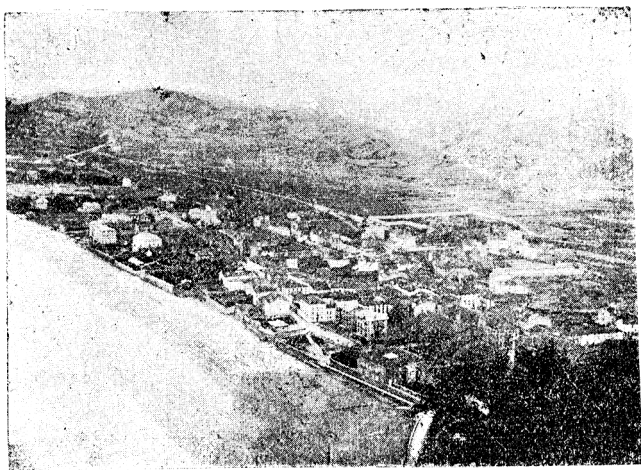
Orra galdeera bat, nai genuken erantzuera ezin emango dioguna. Noiz sortua dan ez genezake esan, ez dakigulako. Orren berririk, bastarrak biribillaturik, arkitu ez degulako.

Esagutzen dan agiririk zarrena, 1237-^{garren} urteko Uztailla-ren 28-^{an} Fernando III-garren erregiak emantako erabakide bat da.

Erabakide artan, ontzat ematen ziran erriak zeukazkien lege edo fueroak. Latiniaz idatzia zegon, eta ara nola zion:

Facio cartam donationis, concessionis, et confirmationis, et stabilitatis vobis concilio de Zarauz..... eta abar.

Etzan beaz erabakide ura erri berri bat sortzeko. Erria-ri lenagotik zeukazkien legiak ontzat emateko bai. Beaz 1237^{-garren} urtia baño lenago, orain esagutzen degun leku alai ta atsegiñian zegon Zaraus-ko erria. Orra zergatik esan degun asieran, gaur sortutako erria ez dala. 1237^{-garren} urtia baño lenago jayotakua gatik ezin esango da ume umia dala, ez ta gazte gatzia ere. Zartazunak ematen duben sumotasun indartsua berekin daukala, oriñen bai.

ZARAUZ

Aitatu degun agiri zar artan, Zarauz-ko erria-ri ematen zitzaizkan Donostia-ko erria-ren lege edo fuero ber bereak gauza guztietan, bitan ez beztetan.

Bata da: urtero Martin donearen egunian biartubak egotia, eche bakoitzagatik erregeari bi soldata ematera.

Bestea: arrapatzen zuten bale bakoitzaren burutik izatzera-ko zati bat gordetzea berari.

Esan dan erabakidea, errege Alonso *Jakintzuak* 1254^{-ko} Uztailla-ren 22^{-an}, Burgos-en ontzat eman zuben.

Era berean ontzat eman zuten:

Sancho IV-garrenak, erri berean, 1276^{-ko} Mayatza-ren 2^{-an}.

Fernando IV-garrenak, erri artan bertan, 1305^{-ko} Uztailla-ren 28^{-an}.

Alonso XI-garrenak, an bertan, 1332^{-ko} Apirilla-ren 15^{-an}.

Enrike II-garrenak, erri berean, 1374^{-ko} Mayatzaren 20^{-an}.

Juan I-ko, bertan, 1378^{-ko} Agorrilla-ren 20^{-an}.

Enrique III-garrenak, leku berean, 1392^{-ko} Otsailla-ren 20^{-an}.

Len esan degun bi soldatak eman biarra, guchitu zan geruago ta larogei marabedi bakarra urtian ordaintzen zituzten. 1381^{-garren} urteko Garagarilla-ren 20^{-an} Juan I-ko erregeak, erabaki zuben, ordaintzia gatik bere egipen aundiak, eman zitzaizkala erriak, Zarauz-tar Fortun Sanchez jaunari, ta ala gertatu zan andik aurrera.

Fortun Sanchez-en ondorengo, Zarauz-tar Juan Ortiz-ek, diru ayek jasotzeko eskubidea utzi zuben erria-ren alde; ta asmo au ontzat eman zuben Juan II-garrenak, 1451^{-ko} Urrilla-ren 20^{-an} lenbizi, ta gero Palenzia-n 1452^{-ko} Ilbeltza-ren 27^{-an}.

Ordu ezkeroztik ez zuben Zarauz-ko erriak ordaindu izan biar iñori, esantako dirua; ta beretzako gelditu zan andik aurrera ordu arte erregeen eta Zarauz-ko jauregiko zaldun argidotarren eskubidea.

Bañan beste eman bear bat bazeukan Zarauz-ko erriak, eta au zan, erregeen eskaeraen bitartez, iureun marabedi arri ematera biartuba egotia. Gipuzkoa-ko batzarreak eskatu ziyen erregeari, barkatuba izan Leyela Zarauz-ko erriak zeukan ordaindu bear ura; bada ez ziran guztiz pozik artaratzen zarauztarrak, eta Enrike IV-garrenak 1467^{-ko} Epai-laren 20^{-an} barkatu ziyen ordaindu bear ura.

Zarauz-ko erriak bere aldameneko Getaria-kin elkarte bat egin zuben 1393^{-ko} Mayatza-ren 14^{-an}, eta ontzat eman zuben Enrike III-garrenak Madrid-ko batzarrearen billaldiyan, urte bereko Abendua-ren 15^{-an}.

Elkarte au antolatu zan era ontan:

1.ª Zarauz-ko erriak ordu arte bezela, aurrera ere izango zituben bere alkate ta gañerako erri buruak.

2.ª Getariarrak, Zarauz-ko alkatiaren erabakideen baten kaltez alchatu nai bazuten bearko zuten jua edo Donostiko buruetara, edo erregearen ondorengoen gana.

3.ª Ordu arte bezela, Zarauz-ko erriak gorde zitzala, bere alderdi, mendi, ur, belar eta gañerakoak.

4.ª Zarauz-ko biztanleak ez zirala biartuak izango Getaria-ko erria gordetzera; ain guchi ango bide, iturri ta zubi antolatzeraz.

5.ª Erregeen eskaeren gañian galtzen bazuten bi erriak, bakoitzak bere aldetik ordaindu biarko zutela.

6.ª Norbaitek bi erriai zegokiyeen lur-jabetasun edo beren legeen gañian kalte egin nai baliote, biyak beren bizkar gogor egiteko.

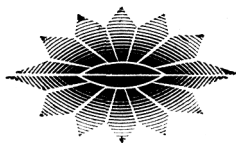
7.ª Aide nagusien nazpilletan, zarauztarrek ala nai bazuten, azkoi-tiar eta elgoibatarren antzera jua zitezkiela Zaraux-ko jauregiko jauna-ren ondoan eta berakin guda egin zezatekela Getaria-ko erria-ren kalte ez zan bitartian.

8.ª Batzar nagusira Getaria-k bigaltzen zuten batzar lagunari bi erriak ordaindu biarko ziotela. Bañan Zaraux-ek nai bazuben bigaldu batzar lagun beria, bere kontu izango zubela, ta orduban erri bakoitzak bere batzar-lagunari ordaindu biarko ziola.

9.ª Getaria-ko erriak zarauztarren bati abisena jartzen bazion, an-dik atera biarko zuben, eta baita ere zarauztarrek Getaria-koen bati egi-ten bazioten.

CIPRIANO ZUFIRÍA

(Jarraituko da.)

ZARAUZ

(Jarraipena.)

Urteta ballera-ko echiak, ez dakigu noiztik eta ez nolatan, baña esagutu izan dira denbora zarretatik, erriko biarretan zortzigarren zatia ordaintzen.

Urriak juan eta urriak etorri, jarraitzen zioten zortzigarren zati ori ordaintzen 1573^{garren} urteraño.

Urte ontan, ballera-ko jendiak adierazi zuten, ez zutela geyago zati ura emango, baizik, gañerako erriko biztanleen antzera, naizutela an-dik aurrera erriarri bere bearkizunetan lagundu.

Zarauz jaun argidotarrari, agindu zion erriak ikusi zezala Urteta-ko jendeen eskamena, ta jaun onek erabaki zuben, Urteta-tarrai arrasoya emanaz.

Alaz guziz Zarauz-ko erriak aurrera-ere borchatu nai zituen zortzi-garren zatia ordaintzera ta onian edo charrian eta zenbait aldiz giltza-pian zarturik, estutzen zituzten Urteta-koakzati ura ordaintzera.

Estutasun artan beren burubak ikusirik, 1612^{garren} urtian eskatu zioten abek Balladolid-ko batzar edo kantzilleria-ri, biar zan bezela ekadoya egiteko.

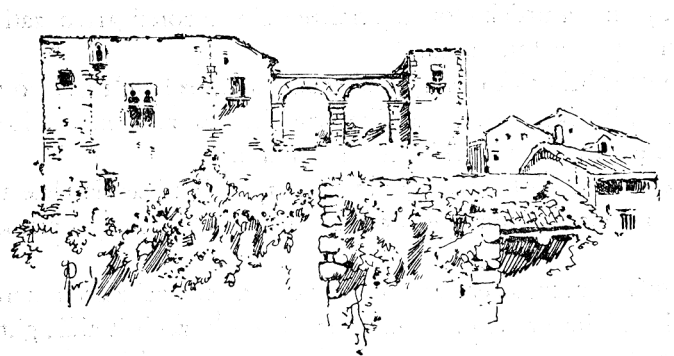
Ekadoya egin zan, erabakiaz 1614^{ko} Urrilla-ren 17^{an}, ez zeiyela geyago biartu Urteta-ko ballera, Zarauz-ko erria-ri zortzigarren zatia ordaintzera. Erabakide au eman zan ontzat 1615^{ko} Urrilla-ren 6^{an}, agindurik gañera, len biar gabe ordaindutakoak biurtu zitzaizkela Urteta-ko ballerari. Azkenik erriyak eta ballerak egin zuten beren artian antolamentu bat, eta geroztik ez ziran berritu, ordu arteko naspill, ausi ta eztabaiak.

Zarauz-ko erriak, bestiak bezela izan oi ditu bere gora berak. Egun on, alai ta atsegiñak batzubetan izan baditu, besteetan agertu dira illun, samintsu, atsekabeak.

Abetako bat, 1401^{-garren} urteko Uzta-illean, probintzi ontan asal-dutako izurri ikaragarria izan zan.

Aundia zan Zarauz-ko erria-ren atsekabea, ta bertako biztanleak utzirik erria, erioz izugarrian itsuli juan ziran mendietara. Abad-tar Fortun eta Lope jaunak diotenez, Zarauz-ko erria bakar bakarrik gelditu zan, bertan iñorcho ere bizi etzala, ta bizirik gelditu ziranak etorri ziranian berriro, urrenko garizuman arkitu zuten Eliza iñor gabe ta eche askoutsak.

1496^{-ko} Marchua-ren 3^{-an} sekulako ichaz gaiztoa, esagutu dan arro ta nabarbenena izan zan, eta arratzaldeko mariagoran Umaillarria deitzen dan arkaitza oso eskutatu zuten urak. Ondartza guziya igaro zuben ichasoak, baita ere Ondarrechea deitzen dan echea, ta jauregi-ko baratzatik sartu zan eleizara, ta an olatu batek aidian zekazkiyela, agertu ziran eleiz barrenen chalupa purrukatuen puskak.

ZUMAYA

Izuturik jendiak, itzuli asi ziran, eta Bunoa barrena an joan ziran al zubena al zuben lekura.

Ez zuben kalte guchi egiñ ere sualdi batek. Negargarritzkoa da orduban gertatu zaba. 1151^{-ko} Garagarilla-ren 23^{-a} zan eta su artu zuben Mendia eskribaben echiak. Leku artan gordetzen ziran erriko agerkai guziyak eta su madarikatu arrek denak kiškaldu, autz egiñ zituben. ¡Zenbateraño! kaltiak ekarri zituben su ikaragarri arrek! Geroztik eziñ somatu dira Zarauz-ko lenengo denboretako izaerak; erretako ageri

ayekiñ zeñen errez lenbiziko denboretako illuntasunetan argi ikusiko genduben. Bañan zer egingo da, ditugun berriak jasoko ditugu, ta galdubak, galdubak geldi ditezela.

Lenago esan degunaz gañera, beste izarri bat agertu zan 1597^{garren} urtian, eta Zarauz-ko erriyan makiñachobat eri arkitu ziran.

Ez izana esan oi da, izurri-rik charraena dala, ta ala dan edo ez esagutzeko, izan zuben denbora Zarauz-ek.

MOTRIKO

1599^{garren} urtian arkitu ziran bertako biztanleak, zer janik ez zegola erriyan. Inguru ayetan guzietan ez zegon garirik, eta etzan arkitzen iriñik ogia egiteko. Laizter goziak bere arpegi larritzua agertu zuben Zarauz-ko eche atsekabetan eta egun gorriak ikusi ziran, beñere aztuko ez diran egun zorigaiztoko ayetan.

Oraindik gauza gogorrangoak ikusi ziran Zarauz-ko errian, juan da eunkidan ikaragarritzko izurri *kolera morbo asiático* deitzen zan ura agertu zanian.

Nola adierasi ordubek ikusi ziran kalte izugarriak. Aundiak eta

aundiak izan ziran orduko atsekabe ikaragarriak. Ainbeste eritasun, ainbeste eriyotz eta laguntsarik ez, zeñek kontu artu, zeñek atsegiñ piškabat eraman inondik ere asaltzen ez.

Ez zegon sendakiñik, ez ta ere sendagai dendarik. ¡Ura bakartasun negargarria! Batzar nagusia kupiturik, alako kalte ikaragarriakiñ, bigaldu ziyen al zuben laguntza guzia. Ondo biarrian arkitzen zan egun ayetan erri atsekabea.

Bañan ez ditugu izurri ta negargarrizko egipenak bakarrik asaldu biar; beste zerbait geyago agertzen dira Zarauz-ko erria-ren kondairan eta ez ditugu eskutuban laja biar.

Getari-n Zumaya-n, eta Motriko-n bezela, baziran Zarauz-en ere gizon bulartzu, pizkor, portitz, bikañak, eta arrantzale trebe ta azkarrak bale arrapatzen gañ gañekoak ziranak.

Ichas gizon yayuak baziran Zarauz-en, eta egiten ziran bertan ontzi gañ gañekoak.

Zaldibia idazle argiak, idatzi zuben XVI-garren eunkidan kondaira eder bat, agertu gabe gelditu zana, ta ziyon Zarauz-en egiña zala Kano-k ludia-ri jira eman zion ontzi *Victoria*.

CIPRIANO ZUFIRÍA

(Jarraituko da.)

